

LESZEK MOSZYŃSKI, *Ze studiów nad rękopisem kodeksu zografskiego, Wrocław—Warszawa—Kraków, Zakład narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1961, str. 131.*

Proučavanje kanonskih spomenika staroslavenskog jezika vrlo je važno za slavensku filologiju. Iako je većina tih spomenika otkrivena tek onda kada je već slavistika učvrstila svoju naučnu egzistenciju¹, njihovo je proučavanje jednako aktualno danas kao prije jednog stoljeća jer se stručna literatura u posljednje vrijeme intenzivno bavi ćirilometodskom problematikom. Do originala nije lako doći jer su razasuti po raznim slavističkim centrima, ili su daleko od slavističkih centara (Sinaj), odnosno daleko su od znatnijih slavističkih centara (As u Rimu). To je bio jedan od glavnih povoda da se ubrzo nakon njihova otkrivanja nametala potreba da se svi spomenici što prije izdaju kako bi stručnjaci imali pri ruci najstarije slavenske tekstove. Mnogim je istaknutim slavistima taj zadatak ležao na srcu pa su i pristupili izdavanju pojedinih spomenika. U tom su jedni imali više uspjeha, a drugi manje; neki su spomenici doživljeli i po nekoliko izdanja, ali nekima su prva izdanja još i danas jedina. Tako je Assemanijev ev. izdan već četiri puta², Kijevski listići nekoliko puta³, Sinajski psaltir izdan je dva puta⁴, Sinajski euhologij tri puta⁵, Kločev glagoljaš tri puta⁶, Savina knjiga dva

¹ Osim Assemanijeva evanđelistara koji je kupljen u Jeruzalemu 1736, a prvi put se o njemu pisalo 1755. (J. Assemani, *Kalendarie ecclesiae universae*, IV, 52; isp. i Matija Karaman, *Identità della lingua letterale slava*, rkp. 1753).

² Prvo izdanje priredio je glagoljicom F. Rački (Assemanov ili Vatikanski evanđelistar, Zagreb 1865.), drugo izdanje u latiničkoj transliteraciji priredio je I. Črnčić (Assemanovo izborno evanđelje, Rim 1878), treći put su ga fototipski izdali J. Vajs i J. Kurz 1929. god. (*Evangeliarium Assemani. Codex Vaticanus 3. Slavicus Glag.*), a četvrto izdanje u ćirilskoj transliteraciji priredio je J. Kurz (*Evangeliarium Assemani. Evangelijaš Assemanův. Kodex Vatikánský 3. slovanský, díl II. Uvod, text v přepise cyrilském, poznámky textové, seznamy čtení. Praha 1955.*).

³ Prvi put ih je obznanio I. I. Sreznjevski god. 1874. na III arheološkom kongresu, a izdao ih je štampom god. 1876; drugi put V. Jagić (*Denkschriften XXXVIII, Beč 1890*), a najbolje izdanje priredio je P. C. Mohlberg (*Il messale glagolitico di Kiew. Sec. IX. ed il suo prototipo Romano del sec. VI.—VII. Rim 1928*).

⁴ Prvo je izdanje Geitlerovo iz god. 1883, a drugi put je izašao u izdanju S. Severjanova (*Синайская псалтырь. Глаголический памятникъ XI вѣка, Lenjingrad 1922.*).

⁵ Prvo je izdanje Geitlerovo iz god. 1882. (*Euchologium. Glagolski spomenik manastira Sinai brda, Zagreb 1882*), drugo je Frčekovo (*Euchologium Sinaiticum. Texte slave avec sources grecques et traduction française Paris 1933*). Treće i najbolje izdanje priredio je fototipski i u ćirilskoj transliteraciji s naučnim i kritičkim komentarom R. Nahtigal (*Euchologium Sinaiticum, Dela Akad. znan. in umet. 1,2, Ljubljana 1941*).

⁶ Prvo je izdanje Kopitarovo iz god. 1836. (izdao ga je zajedno s Frizinškim listićima i s traktatom *De conversione Bagoariorum et Carantanorum*), drugi ga je put kritički izdao V. V. Vondrák (*Glagolita Cločův, Prag 1893*), a treći put A. Dostál (*Clozianus, storoslověnský hlaholský sborník tridentský a innsbrucky, Praha 1959*).

puta⁷, Suprasalski zbornik dva puta⁸, dok su Zografsko i Marijinsko ev. izdani samo po jedan put⁹. U novije vrijeme Seminar für slavische Philologie der Universität Graz fotomehaničkim putem priredio je neka prethodna izdanja pojedinih spomenika¹⁰. Na taj su način postala pristupačnija starija izdanja do kojih je također teško doći. U prvim su se izdanjima, uza svu stručnu spremu i najsavjesniji rad njihovih izdavača, potkrale mnoge greške (to su uostalom odmah pokazala naredna izdanja pojedinih spomenika), te se često nekim izdanjima možemo služiti samo s mnogo opreznosti. Nije rijetko da su se pojedini zaključci (naročito u jezičnom pogledu) izvodili iz krivih premisa. Tako npr. prema Geitlerovu izdanju Sinajskog psaltira mogao bi se izvući zaključak da se u njemu može pratiti početak procesa međusobne zamjene nazala, jer upravo Geitlerovo izdanje sadrži priličan broj primjera takvog miješanja. Već drugo izdanje pokazalo je da je većinu tih primjera Geitler krivo pročitao¹¹. Gotovo sve hrestomatije u izboru tekstova služe se pojedinim izdanjima stl. spomenika pa se tako pogreške provlače kroz veći dio udžbenika. Mnogo je tragičnije kada naučne edicije u užim stručnim obradbama polaze od jednog i jedinog izdanja. A. Sadnik-Aitzetmüllerov Handwörterbuch među 20 najstarijih spomenika poslužio se i Jagićevim izdanjem Zografskog ev. pa je sasvim prirodno da su u građu uneseni i neki nedostaci koje sadrži Jagićevo izdanje¹². Sve to govori da bi hitno trebalo revidirati (a najbolje bi bilo ponovo fototipski i u pouzdanoj transliteraciji izdati) bar one spomenike koji su doživjeli samo prvo izdanje. Dok se to ne učini bile bi neophodne monografije koje bi davale preciznu sliku pogrešaka kako bismo se sigurnije mogli služiti dosadašnjim izdanjima.

U listopada 1958. godine posrećilo se mladom poljskom slavistu Leszku Moszyńskom da cijeli mjesec provede u Javnoj biblioteci u Leningradu gdje se čuva rukopis Zografskog evanđelja. Moszyński je u dva

⁷ Prvi put je izdaje god. 1886. I. I. Sreznjevski, a drugi put V. N. Ščepkin (Саввина книга, Petrograd 1903).

⁸ Prvi ga je objavio F. Miklošič (Monumenta linguae palaeoslovenicae e codice Suprasliensi, Beč 1851), zatim S. Severjanov (Супрасальская Рукопись Petrograd 1904).

⁹ Oba je spomenika izdao Jagić (Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus, Petrograd 1879. — Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus, Petrograd 1883).

¹⁰ Jagićevo izdanje Zografskog evanđelja (1954), Severjanovljevo izdanje Sinajskog psaltira (1954) i Suprasalskog zbornika (1956).

¹¹ Vidi Kuljbakinov prikaz Severjanovljeva izdanja Sinajskog psaltira (Psalterium Sinaiticum u novom izdanju. Južnoslavenski filolog, knjiga IV, god. 1924, str. 178).

¹² U tom rječniku nalazimo natuknicu galija »Schiff« (str. 28, 175, i 235) koja je objašnjena kao posuđenica iz grčkoga *galea* ili latinskoga *galea*. Riječ se susreće samo u Zo (i to jedan put). Međutim u *Rukopisu* se nalazi въ ладиж а не въ галиж kao što možemo naći kod Jagića. Ладии je poznata riječ svim Slavenima.

navrata pisao o Zo¹³ pa je u radu opazio da su neka Jagićeva čitanja sumnjiva, stoga je glavni cilj ovoga njegova rada revizija Jagićeva izdanja Zo.

Monografija Moszyńskoga podijeljena je u četiri poglavlja: I Uwagi ogólne (str. 5—24), II Szczegółowi wykaz błędów i miejsc wątpliwych (str. 24—99), III Dopiski cyrylskie (str. 99—122) i IV Uwagi końcowe (str. 122—131). Pisac je svojim radom želio izvršiti tri zadatka: 1) opisati povijest spomenika, 2) dati sistematski pregled pogrešaka i nedostataka Jagićeva izdanja i 3) na temelju tekstualno-paleografske analize *Rukopisa* izvršiti klasifikaciju ćirilskih pisara.

Kritički se osvrćući na nedosljednost Jagićeve transliteracije i razvezivanje pojedinih ligatura Moszyński u prvom dijelu (Uwagi ogólne) daje novu klasifikaciju ćirilskih pisara¹⁴. Njegova se klasifikacija razlikuje od Jagićeve u tome što je Jagićev pisar b razbijen na dva (koje Moszyński numerira br. 1 i 2) i što tekstove koje Jagić pripisuje ruci d i e Moszyński identificira s tekstovima pisara br. 1 i 2 i tvrdi da je pisar br. 1 ujedno i kopist cijeloga rukopisa (iz konca X ili početka XI st.). Moszyński daje novu klasifikaciju (razlikuje osam ruku) na osnovu detaljne paleografske analize (uz stil pisma važan mu je faktor i boja inkausta), koju obrazlaže u III dijelu *Monografije* (Dopiski cyrylskie). U tom dijelu daje autor u azbučnom redu ćirilice indeks ćirilskih dopisa (prema broju ruku koje označuje pisar br. 1, pisar br. 2 itd.). Pri tome u natuknicu riječ dolazi u svom normalnom gramatičkom obliku, a zatim slijedi oblik kakav je u kontekstu (rekonstrukciju oštećenih i slabo čitljivih mjesta stavlja u uglate zagrade). Autor usput daje karakteristike pojedinih ruku i misli da bi specijalna obrada starih ćirilskih umetaka mogla baciti novo svjetlo na prethistoriju *Rukopisa*¹⁵.

Treći je dio *Monografije* organski povezan s prvim dijelom pa bi mu možda bolje odgovaralo drugo mjesto u *Monografiji*, tj. da dođe u II dio. No takav bi redosljed formalno zasjenio primarnost autorova zadatka. Osim toga u drugom je dijelu dan sistematski popis Jagićevih pogrešaka te je autoru bilo lakše da primjere donosi u vlastitom, revidiranom čitanju. Možda i ta činjenica donekle opravdava ovakav raspored poglavlja.

Vrlo je korisna tablica glagoljskih ligatura koje se susreću u *Rukopisu*. Moszyński ih razvezuje u ćiriličkoj transliteraciji¹⁶.

¹³ Staro-cerkiewno-słowiański aprakos, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, t. II, Warszawa 1957. i: Wpływ morawski w obocznych formach Kodeksu Zografskiego, *Z polskich studiów slawistycznych*, Prace językoznawcze i etnograficzne na IV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Moskwie 1958, Warszawa 1958.

¹⁴ U prvom je dijelu donesena gotovo sva literatura koja se bavi *Rukopisom* ili problematikom *Rukopisa*.

¹⁵ »Opracowanie tych starych dopisków mogłoby rzucić jakieś światło na prehistorię Kodeksu, o której pisał Jagić we wstępie do swego wydania. Podstawą do tego powinno być zebranie całego materiału podzielonego według rąk pisarzy, czego nie zrobił Jagić. Trudno przewidzieć, w jakim stopniu materiał ten przyczyni się do wyjaśnienia nie znanych dotąd losów Kodeksu, ale jego zestawienie jest konieczne« (str. 99).

¹⁶ Četvrti je dio *Monografije* (Uwagi końcowe) rekapitulacija prvih triju poglavlja.

Drugi je dio *Monografije* svakako najzanimljiviji i najkorisniji, a po opsegu i najveći (str. 24—99). U njemu je, kao što je već rečeno, donesen sistematski pregled Jagićevih pogrešaka. Moszyńskome je polazna tačka Jagićevo izdanje *Rukopisa*, pa je i osnovni cilj njegova rada da jezičnim stručnjacima bar privremeno omogući da se uz *Monografiju* u svojim naučnim istraživanjima sigurnije služe jedinim izdanjem Zografskog evanđelja. Autor ispisuje pogreške prema recima te bez poteškoća možemo slijediti Jagićev tekst. Kod ćirilskih dopisa napominje da je to ćirilski tekst i prema vlastitoj klasifikaciji daje oznaku pisara. Npr.: »245v/16 Nadpisane nad wierszem cyrylicą Nr 6 ero jest wprowadzone kreską w tekst nie po брагъ lecz по бо« (str. 85). Na strani 19. pisac napominje osnovne principe kojih se držao u radu:

»1. Wszystkie błędnie odczytane, opuszczone lub niepotrzebnie dodane litery i wyrazy, zarówno we właściwym tekście, jak i w dopiskach marginesowych.

2. Wszystkie opuszczone lub niepotrzebnie dane znaki diakrytyczne.

3. Wszystkie błędy dotyczące znaków przestankowych.

4. Zwracam uwagę na wszystkie miejsca wydrapane i poprawiane, starając się odczytać tekst pierwotny.

5. Zwracam uwagę na litery nadpisane.

6. Przy wszystkich poprawkach i dopiskach cyrylicą podaję numer ręki według mojej klasyfikacji podanej powyżej.

7. Dla ułatwienia korzystania z wydania umieszczam na odpowiednim miejscu poprawki i uzupełnienia podane przez Jagicia we wstępie (co oznaczam skrótem *Jag.* z podaniem cyfrą rzymską strony wstępu, np. *Jag. XVI*) oraz na końcu, na nie liczbowanej już stronie, zatytułowanej *Corrigenda et addenda* (co oznaczam skrótem *Jag. corr.*). Dzięki temu korzystający z kodeksu nie będzie musiał co chwila zaglądać do wstępu i errat. Natomiast o ile nie miałem nic do dodania, nie wciągałem uwag podanych w notatkach na dole każdej strony, ponieważ te podane są zawsze przy tekście, do którego się odnoszą.

8. Jeżeli na jakiś szczegół zwracano już uwagę, podaję notatkę bibliograficzną. Skróty *Kacz., Gr., Kurz* oznaczają cytowane na początku tego rozdziału prace Kaczanowskiego, Grunskiego i Kurza, a podana za nimi liczba numer strony« (str. 19/20).

L. Moszyński konstatira da se najveći broj Jagićevih pogrešaka nalazi u marginalnim čitanjima (str. 22) i na onim stranicama koje su u *Rukopisu* oštećene i teško čitljive (kao npr. str. 49 i str. 50 — Moszyński donosi snimke tih stranica). Poslije Jagića *Rukopis* je konzerviran pa se danas lakše mogu pročitati ili bar tačnije rekonstruirati pojedina mjesta. Stoga se neke pogreške i ne smiju upisati u grijeh velikome slavistu, jer su svi Jagićevi radovi obavljani vrlo stručno, naučno i savjesno. Pored golemoga zadatka kao što je bilo priređivanje izdanja Zografskog ev. Jagić je svega nekoliko godina kasnije (1883) izdao i Marijinsko ev., koje je stručno prikazano sa iscrpnim rječnikom i gramatikom.

Od Jagićevih je izdanja prošlo gotovo osam decenija. U tom je vremenu slavistika uznapredovala, a ćirilometodskoj se epohi pridaje sve-

više važnosti, pa su i u tom pogledu rezultati mnogo bogatiji. Stoga se teško možemo složiti s R. Nahtigalom kada kaže: »Jagičevi kritični izdaji evangelijev sta do sedaj edini izmed izdaj starocerkovnoslovenskih spomenikov, ki še nista izzvali občutnejše potrebe po drugi, novi objavi«¹⁷.

Dok se ne priredi novo fototipsko izdanje *Rukopisa* s preciznom transliteracijom uz *Monografiju* možemo se i dalje služiti Jagičevim izdanjem. Tako je rad Moszyńskoga dao slavistima (najviše jezičnim stručnjacima) ključ u ruke za sigurnije rješavanje mnogih pitanja (posebno onih koja se odnose na tekst). Slično je prije nekoliko decenija učinio Kuljbakin kad je dao popis pogrešaka u Geitlerovu izdanju Psaltira sinajskog prema mnogo boljem Severjanovljevu izdanju do kojega je bilo teško doći¹⁸, pa su se stručnjaci ipak mogli tako poslužiti i Geitlerom.

Teško je reći da li će se i u radu Moszyńskoga pokazati kakav propust (za to bi trebalo imati original pri ruci), ali savjesnost kojom mladi poljski slavist izvršava svoje naučne zadatke dovoljna je garancija da njegov rad prihvatimo s pouzdanjem. Na to nas upućuje i sama *Monografija*, u kojoj autor donosi 14 snimaka pomoću kojih možemo bar djelomično kontrolirati čitanje Moszyńskoga.

Anica Nazor